

ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

ЧЕБОТАРЬОВА ОЛЕНА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК: 376.3.042.1.018.1-057.874-056.29

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ
ІНДИВІДУАЛЬНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З
ПОРУШЕННЯМИ ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис
Робота виконана в Інституті спеціальної педагогіки АПН України

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Вавіна Людмила Сергіївна,
Інститут спеціальної педагогіки АПН України,
завідувач лабораторії тифлопедагогіки

Офіційні опоненти: доктор медичних наук, професор
Процюк Радуга Георгійович,
Національний медичний університет
імені О.О.Богомольця,
кафедра фтизіатрії;

кандидат педагогічних наук, доцент
Ханзерук Лілія Олексіївна,
Інститут корекційної педагогіки і психології Національного
педагогічного університету імені М.П.Драгоманова,
кафедра корекційної психопедагогіки.

Провідна установа: Інститут соціальної реабілітації та розвитку дитини Кам'янець-
Подільського державного університету, кафедра реабілітаційної
педагогіки, Міністерство освіти і науки України.

Захист дисертації відбудеться ” 30 ” травня 2006 р. о 15³⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.450.01 в Інституті спеціальної педагогіки АПН України (04060, м. Київ, вул. М.Берлінського, 9).

З дисертацією можна ознайомитися у науковій частині Інституту спеціальної педагогіки АПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлінського, 9.

Автореферат розіслано ”28” квітня 2006 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.А.Колупасва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблема організації індивідуального навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату є однією з найактуальніших у теорії і практиці спеціальної педагогіки. Це обумовлено передусім зростанням чисельності дітей з церебральним паралічем, неспроможних відвідувати шкільні установи, які перебувають в домашніх умовах та навчаються за індивідуальною формою навчання. Дитячий церебральний параліч за останні роки став одним з найпоширених захворювань нервової системи в дитячому віці в усіх країнах світу. Це захворювання тяжко інвалідизує дитину, вражаючи не лише опорно-рухову систему, а й зумовлює порушення мовлення (80%), інтелекту (50%), зору (20%), слуху (15%), кінестетичного сприймання (15%). Отож питання ефективної організації індивідуального навчання дітей з ДЦП потребує наукового дослідження.

Виходячи з положень теорій про провідну роль мотивації як основного стимулу рухової активності і нерозривно пов'язаної з нею психічної діяльності, про наявність у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку гнучких динамічних зв'язків і значної пластичності нервової системи, вченими обґрунтовується необхідність комплексного підходу до медико-психолого-педагогічної реабілітації хворих на ДЦП дітей (М.Б.Ейдінова, Є.К.Правдіна-Винарська; К.О.Семенова, О.М.Мастюкова, М.Я.Смуґлін; К.О.Семенова, Н.М.Махмудова; Л.О.Бадалян; С.К.Євтушенко; В.І.Козьявкін; W.Phelps, B.Bobath, K.Bobath; V.Vojta; H.Knupfer, F.Rathe; F.Niethard; Т.Проскуріна, М.Сварник, М.Николаєв, Л.Ф.Шестопалова та ін.).

Найбільш широко реабілітацією хворих на ДЦП дітей займалися медики (F.Niethard, V.Vojta, K.Bobath, A.Peto та ін.). Зокрема, F.Niethard описав основні, широко розповсюджені в світі методи лікування ДЦП: лікування положенням тіла (K.Bobath); рефлексотерапію (V.Vojta); кондуктивну терапію (A.Peto).

В останнє десятиріччя особливо активізувався пошук ефективних методів лікування тих чи інших проявів ДЦП в Україні та країнах пострадянського простору (В.І.Козьявкін, В.Ю.Мартинюк та інші). В медичній науці на даний час розроблено різні методи і системи лікування дитячого церебрального параліча, які мають позитивні наслідки в подоланні цієї важкої недуги, особистісній реабілітації інвалідів.

Удосконалення організації та змісту спеціальної освіти, своєчасної комплексної допомоги дітям з різними порушеннями психофізичного розвитку, в тому числі й з порушеннями опорно-рухового апарату, мають першочергове значення для ефективності їхньої підготовки до школи, своєчасного лікування, корекційного навчання в школі, інтеграції в суспільство. У вітчизняній і зарубіжній спеціальній педагогіці у зв'язку з цим здійснено ряд розробок питань корекційно-відновлювальної роботи з дітьми, хворими на ДЦП (праці Р.Д.Бабенкової, Е.А.Данілавічюте, Л.А.Данилової, Л.С.Дробот, Т.Д.Ілляшенко, М.В.Іпполітової, М.Б.Ейдінової, Е.С.Калижнюк, О.М.Мастюкової, М.М.Малофєєва, А.Г.Обухівської, Є.П.Постовойтова, О.В.Романенко, Н.С.Скрипки, Н.В.Симонової, Л.І.Ханзерук та інших дослідників).

Зокрема, досліджено основні особливості навчальної діяльності учнів з церебральним паралічем, на основі чого визначено загальні й специфічні вимоги до змісту і методики їхнього навчання, оцінювання знань відповідно до психофізичних особливостей і пізнавальних можливостей. Принципово важливим для нашого дослідження є акцентування уваги практиків на організації та змісті індивідуальної роботи з корекції порушених функцій в учнів з ДЦП, необхідності здійснення індивідуального підходу до них під час проведення дидактичних ігор, корекції розвитку звукового боку мовлення, рухових функцій, формування елементарних математичних уявлень тощо (М.В.Іпполітова).

Досліджено особливості окремих мовленнєвих і немовленнєвих форм пізнавальної діяльності дітей з церебральним паралічем (Л.А.Данилова).

Спроби узагальнення досвіду корекційного навчання і виховання дітей з ДЦП засвідчили важливість і необхідність педагогічного втручання в процес подолання у них адаптаційних утруднень, реалізації індивідуального підходу, розробки оригінальних засобів і прийомів навчання в умовах соціально-реабілітаційного центру (Є.П.Постовойтов, Л.С.Дробот). Зокрема, у дослідженні Л.С.Дробот переконливо представлено результативність здійснення індивідуального підходу до учнів з ДЦП на уроках соціально-побутового орієнтування.

Однак нами не виявлено спеціальних досліджень, спрямованих на розробку педагогічних умов організації індивідуального навчання дітей з ДЦП. Увага зверталася переважно на необхідність здійснення індивідуального підходу в процесі їхнього навчання та його реалізацію на окремих корекційних заняттях. Таким чином, визначається потреба в науковому обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов та апробації багатьох інших проблем індивідуального навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах сім'ї. Це і зумовило вибір теми нашого дисертаційного дослідження, присвяченого визначенню організаційно-педагогічних умов та пошуку ефективних засобів корекційного навчання цих дітей в умовах сім'ї.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах Національної програми „Діти України” та комплексних тем Інституту спеціальної педагогіки АПН України „Науково-педагогічні засади удосконалення змісту освіти дітей із ЗПР” (№ держреєстрації 0101U000609) та „Науково-методичне забезпечення реалізації змісту початкової освіти дітей із затримкою психічного розвитку” (№ держреєстрації 0105U000406). Тема дослідження затверджена в бюро Ради з координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 3 від 27.03.2002р.).

Об'єкт дослідження – процес корекційного навчання дітей, хворих на ДЦП.

Предмет дослідження – спеціальна організація індивідуального навчання дітей з важкими порушеннями опорно-рухового апарату в умовах сім'ї, які за станом здоров'я не можуть відвідувати спеціальну школу-інтернат.

Мета дослідження – науково обґрунтувати організаційно-педагогічні умови індивідуального навчання учнів з ДЦП, розробити та апробувати корекційну методику індивідуального навчання дітей з глибокою патологією опорно-рухового апарату молодшого шкільного віку, спрямовану на зниження декомпенсуючого впливу вторинних відхилень, активізацію компенсаторних пристосувань.

Гіпотеза дослідження. Спеціальна психологічна підготовка учнів з ДЦП та їхніх батьків до навчальних занять, здійснення корекційного навчання на основі врахування специфічних станів фізичного, психічного, мовленнєвого розвитку учнів сприятиме підвищенню ефективності та покращенню якості індивідуального навчання дітей з ДЦП в умовах сім'ї. Це сприятиме інтенсифікації компенсаторних механізмів психофізичного розвитку хворих на ДЦП дітей, значному зниженню негативного впливу вторинних відхилень, активізуватиме їхній розумовий і мовленнєвий розвиток, забезпечить в цілому удосконалення змісту та якості індивідуального корекційного навчання.

Для досягнення мети та перевірки гіпотези нами визначено наступні **завдання дослідження**:

1. Вивчити стан розробленості проблеми індивідуального навчання дітей з ДЦП в теорії та практиці навчально-реабілітаційних закладів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату.
2. Виявити рівень психофізичного розвитку школярів з ДЦП на початковому етапі навчання.
3. Розробити та апробувати авторську методику спеціальної організації індивідуального навчання молодших школярів з ДЦП в умовах сім'ї.
4. Визначити та науково обґрунтувати організаційно-педагогічні умови індивідуального навчання цієї категорії учнів.

Методологічною основою дослідження є вчення І.П.Павлова про формування умовно-рефлекторних зв'язків у центральній нервовій системі як умови функціонування збережених аналізаторних систем; вчення Л.С.Виготського про структуру дефекту та концепція культурно-історичного розвитку вищих психічних функцій; продуктивні ідеї дидактів та психологів (Г.С.Костюк, О.В.Киричук, С.Д.Максименко, І.Д.Бех, Ю.К.Бабанський, В.О.Онищук та ін.) про ефективність комплексного підходу до навчання і виховання учнів; розроблені в дефектології теорії диференційованого корекційного навчання дітей з особливими потребами на основі всебічного врахування їх психофізичних особливостей і пізнавальних можливостей (В.І.Бондар, Т.О.Власова, Л.С.Вавіна, В.В.Засенко, І.І.Єременко, М.В.Іпполітова, Г.М.Мерсіянова, Є.П.Постовойтов, Є.Ф.Соботович, В.М.Синьов, В.В.Тарасун, В.Є.Турчинська, Т.В.Сак, Л.І.Фомічова, О.П.Хохліна та ін.).

Методи дослідження: теоретичний аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел із загальної та спеціальної педагогіки, психології, соціології, медичної реабілітації; вивчення та аналіз педагогічного досвіду проведення індивідуальних занять з дітьми, хворими на ДЦП; емпіричні

методи: вивчення документальних джерел, опитування, анкетування, бесіда-інтерв'ю, педагогічне спостереження, аналіз продуктів діяльності учнів, педагогічний експеримент.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

– розкрито особливості психофізичного розвитку дітей з ДЦП на початковому етапі навчання (фізичного та психомоторного розвитку, психологічної зорієнтованості, розвитку навчально значущих функцій та пізнавальних можливостей), важливих для більш ефективної організації їхнього навчання;

– вперше розроблено авторську корекційну методику спеціальної організації індивідуального навчання молодших школярів з ДЦП, яка включає розвиток в учнів рухової сфери, сенсорних функцій, розширює і уточнює уявлення про навколишнє середовище, розвиває пізнавальну діяльність, коригує мовленнєвий та емоційно-особистісний розвиток;

– удосконалено освітньо-реабілітаційний процес навчання дітей з ДЦП на основі доцільного структурування змісту індивідуальної програми з основних освітніх галузей, відбору адекватних психофізичним можливостям учнів методів, прийомів, засобів та видів роботи для систематичного навчання, розроблено своєрідну структуру уроку, виявлено і проаналізовано складові взаємодії в системі „учень-вчитель-батьки”;

– конкретизовано організаційно-педагогічні умови індивідуального навчання, які враховують збережені функціональні системи дитини, забезпечують психолого-педагогічну підтримку особистісного розвитку та початкової освіти учня з ДЦП в умовах сім'ї.

Практична значущість полягає в тому, що здобуті в процесі дослідження дані, удосконалені і систематизовані в ньому положення сприятимуть поліпшенню корекційно-реабілітаційної та навчально-виховної роботи у процесі індивідуальних занять педагогів різних навчальних закладів і батьків дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату. Розроблена нами методика вивчення стану психофізичного розвитку учнів з ДЦП може стати основою для створення диференційованих методик навчання учнів з різним рівнем підготовленості до опанування шкільних знань, сприятиме реалізації на практиці організаційно-педагогічних умов корекційного навчання учнів з ДЦП.

Вірогідність наукових результатів і висновків дослідження забезпечуються обраними методологічними і теоретичними позиціями з опорою на узгоджені з ними методами, які дали можливість досягти мети дослідження і виконати поставлені завдання; залученням значного фактичного матеріалу, отриманого під час роботи особисто дисертантом на посаді вчителя індивідуального навчання у спеціальній загальноосвітній школі-інтернаті для дітей з порушенням опорно-рухового апарату та наслідками поліомієліту; застосуванням комплексу методів дослідження, адекватних предмету дослідження і поставленим завданням; кількісним та якісним аналізом експериментального матеріалу і його статистичною обробкою; достатнім обговоренням результатів дослідження на наукових сесіях, науково-практичних конференціях і семінарах.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися та були схвалені на ювілейній науковій сесії Інституту спеціальної педагогіки АПН України „Спеціальна освіта в Україні: погляд у майбутнє” (2004р., Київ); Всеукраїнських науково-практичних конференціях: „Розвиток життєвої компетентності учнів у загальноосвітньому навчальному закладі” (2004., Запоріжжя); „Проблеми індивідуальної освіти” (2004р., Київ); Міжнародних науково-практичних конференціях „Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами” (2004р., Київ); „Реабілітація дітей з особливостями психофізичного розвитку: сучасність і перспективи” (2005р., Сімферополь); „Гуманізація освіти дітей з особливими освітніми потребами у початковій школі” (2005р., Дніпропетровськ).

Експериментальна база дослідження – спеціальна школа-інтернат № 15 для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату та наслідками поліомієліту міста Києва, Бориславська спеціальна школа-інтернат для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, спеціалізована початкова школа-садок „Мрія”.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 9 одноосібних публікаціях автора, з них – 7 статей, опублікованих у фахових виданнях, затверджених ВАК України, та 2 публікації окремим виданням.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (207 найменувань) та додатків. У тексті містяться 13 таблиць, 9

рисунків. Основний зміст дисертації викладено на 180 сторінках. Загальний обсяг дисертації 223 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, розкрито наукову новизну і практичну значущість, подано відомості про вірогідність, апробацію та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – „Теорія і практика індивідуального навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату” – проаналізовано стан розробленості проблеми дослідження в психолого-педагогічній і медичній літературі; вивчено досвід навчання і виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в спеціальних закладах освіти та в умовах сім'ї.

Аналіз наукових джерел дозволив з'ясувати, що позитивний вплив на становлення системи індивідуального навчання в Україні мали існуючі на різних етапах розвитку суспільства форми організації навчального процесу: індивідуальна, індивідуально-груповая, лабораторна, бригадна, класно-урочна. Індивідуальне навчання стало формою, яка доповнює класно-урочну систему (Н.Є.Мойсеюк, І.П.Подласий, Т.В.Вожегова).

Чимало наукових досліджень присвячено проблемам корекційно-відновлювальної роботи з дітьми, хворими на ДЦП (Р.Д.Бабенкова, Е.А.Данилавичюте, Л.А.Данилова, Л.С.Дробот, М.Б.Ейдінова, Т.Д.Ілляшенко, М.В.Іпполітова, Е.С.Калижнюк, О.М.Мастюкова, М.М.Малофеев, А.Г.Обухівська, Є.П.Постовойтов, О.В.Романенко, Н.В.Симонова, Н.С.Скрипка, Л.І.Ханзерук та ін.). Автори наголошують на необхідності удосконалення організації та змісту спеціальної освіти дітей з ДЦП, надання їм своєчасної комплексної допомоги, психологічної підготовки до навчання в школі, інтеграції у суспільство.

У дітей з церебральним паралічем під первинними порушеннями зазвичай розуміють органічні ураження рухових функцій та пов'язаних з ними органів відчуттів. Особливістю подолання рухових порушень (основними з яких є паралічі та парези, порушення м'язового тону) є те, що вони важко піддаються корекції (Л.Т.Журба, О.М.Мастюкова).

Висвітленню особливостей різноманітних рухових порушень, зокрема ушкоджень функцій рук, які неспроможні виконувати точні, диференційовані, координовані рухи, присвячено праці К.О.Семенової, О.М.Мастюкової, Н.Я.Смуглина, Р.Д.Бабенкової, М.В.Іпполітової. Автори стверджують, що з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку повинна проводитися систематична робота з розвитку дрібної моторики, яка забезпечує тонкі, диференційовані рухи в процесі письма, виконання трудових операцій, ліплення, конструювання та інших рухових актів.

Багатьма дослідниками (Л.О.Бадалян, Л.Т.Журба, Л.Т.Тимоніна, Е.С.Калижнюк, Р.Б.Карімова, Н.В.Симонова, Л.Ф.Шестопалова, Л.М.Шипіцина, І.І.Мамайчук та ін.) відмічається наявність у дітей з церебральною патологією різноманітних сенсорних розладів: зорових, слухових, кінестетичних, а також деяких особливостей психічної діяльності, зумовленої хворобливою ослабленістю центральної нервової системи: надмірною збудливістю чи, навпаки, пригніченістю, загальмованістю, швидкою втомлюваністю, через що – низькою працездатністю.

Порушення рухових функцій у дітей, хворих на церебральний параліч, завжди, більшою чи меншою мірою, поєднується з порушенням психічних функцій і особистості в цілому (Е.С.Калижнюк, В.І.Козявкін, Л.Ф.Шестопалова, В.С.Подкоритов, Л.О.Данилова, М.І.Мамайчук, О.М.Бахматова, О.М.Мастюкова, М.Б.Ейдінова, О.М.Правдіна-Винарська). Саме ці порушення ускладнюють виховання, навчання й розвиток дитини з руховими обмеженнями. Їх корекція та розвиток збережених функціональних систем дитини з метою якнайкращого пристосування до суспільного життя та самореалізації і є завданням комплексної медико-психолого-педагогічної реабілітації (Т.Д.Ілляшенко, А.Г.Обухівська, О.В.Романенко, Л.І.Ханзерук та ін.).

Отже, у спеціальній зарубіжній і вітчизняній літературі продовжується пошук шляхів і засобів ефективної організації корекційного навчання дітей з ДЦП, зокрема з тяжкими руховими порушеннями.

Індивідуальне навчання дітей з найбільш складними порушеннями опорно-рухового апарату, які унеможливають відвідування навчального закладу, є однією з основних форм отримання шкільних знань. Проведений нами аналіз практики роботи спеціальних шкіл-інтернатів та інших

навчальних закладів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату підтвердив актуальність пошуків ефективних шляхів організації індивідуального навчання в умовах сім'ї, недостатність розробок з організації та проведення індивідуального навчання, які забезпечували б комплексний вплив на психомоторний, психічний, пізнавальний розвиток учня, якісніше засвоєння програмового матеріалу в умовах сім'ї. Виявлено ряд негативних факторів, які потребують негайного вирішення в процесі організації індивідуального навчання:

- недостатнє врахування особливостей психофізичного розвитку учнів індивідуального навчання, зокрема їх найбільш уражених та збережених функціональних систем;
- подолання низької успішності учнів індивідуального навчання з основних навчальних предметів відносно однолітків з ДЦП, які навчаються в школі;
- відсутність комплексного корекційно-реабілітаційного супроводу дітей з важкою руховою патологією в умовах сім'ї;
- невизначеність ефективних організаційно-педагогічних умов індивідуального навчання дітей з ДЦП.

Таким чином, аналіз медико-педагогічної літератури, практики індивідуального навчання засвідчив потребу у розробці методики вивчення стану психофізичного розвитку учнів з ДЦП з подальшим використанням її результатів в процесі організації індивідуального навчання на початковому етапі. Врахування особливостей психофізичного розвитку учнів сприятиме підтримці пізнавального інтересу в межах їх можливостей, зниженню негативного впливу вторинних відхилень на якість засвоєння знань та формування умінь, активізації компенсаторних можливостей, удосконаленню змісту та якості індивідуального корекційного навчання в цілому.

Другий розділ – „Особливості психофізичного розвитку школярів з ДЦП на початковому етапі навчання” – містить завдання констатуючого дослідження, теоретичне обґрунтування та методику вивчення стану психофізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку з ДЦП, результати констатуючого етапу, на основі яких виділено характерні особливості психофізичного розвитку учнів з ДЦП як основу індивідуального навчання.

Аналіз численних досліджень засвідчує, що наявність комплексу специфічних якостей і характеристик психофізичного стану дитини впливає на її досягнення у фізичному та моторному розвитку, психологічній зорієнтованості, пізнавальному розвитку (В.А.Худик, Н.М.Стадненко, Т.Д.Ілляшенко, А.Г.Обухівська, Г.І.Назаренко, В.О.Липа та ін.), які становлять діагностичну основу для розробки індивідуальної системи корекційної та навчально-виховної діяльності вчителя.

Розроблена нами методика відрізнялася від усіх інших тим, що охоплювала більш повний комплекс якостей і характеристик вказаних вище показників розвитку дитини з порушеннями опорно-рухового апарату, зокрема стану розвитку навчально значущих функцій та пізнавальних процесів, підготовленості руки учня до письма. Окрім того, вперше нами було розроблено описи-еталони рівнів кожного компоненту психофізичного розвитку, що мають діти з ДЦП, яким рекомендовано індивідуальне навчання в домашніх умовах. Вони дозволяють не лише виявити суб'єктивну підготовленість дитини до навчання, а й утруднення, які можуть заважати навчанню, а також наявність у неї потенційних можливостей, та на цій основі спрогнозувати перспективи надання психолого-педагогічної та корекційної допомоги конкретній дитині.

Основними завданнями констатуючого етапу дослідження визначено:

1. Вивчення стану загального фізичного і психомоторного розвитку учня.
2. Виявлення рівня психологічної підготовленості дитини до навчально-пізнавальної діяльності.
3. Визначення рівня розвитку навчально значущих функцій та пізнавальних процесів.

Для вирішення кожного завдання відібрано коло питань, які необхідно з'ясувати, щоб отримати емпіричний матеріал для характеристики рівня розвитку учня з ДЦП, визначено методи дослідження, стимульний матеріал, критерії оцінювання та форму фіксації результатів. Результати обстеження учнів фіксувалися в протоколах, після чого здійснено їх кількісний та якісний аналіз.

Методика вивчення кожного з питань, які підлягали з'ясуванню, включала:

- постановку перед дитиною конкретного завдання;
- інструкцію щодо виконання цього завдання;
- стимульний матеріал (словесний, дидактичний);

- критерії оцінювання рівня їх виконання;
- зіставлення виявлених результатів з еталонами тих рівнів, які виявлено у дітей (I – достатній, II – середній, III – низький).

Вивчення стану загального фізичного і моторного розвитку дитини забезпечило можливість з'ясувати особливості фізичного розвитку в дошкільному віці, темп її розвитку, соматичний стан здоров'я; стан загальної моторики; стереогнозу і дрібної моторики; мовленнєвої моторики; підготовленість руки до письма. Для цього використовувалися методи спостереження, опитування і тестування, вивчення документації.

Вивчення рівня психологічної підготовленості дитини включало виявлення бажання бути учнем; мотивацію бажання чи небажання вчитися; вміння адекватно вести себе і реагувати на ситуацію, спілкуватися; організованість поведінки; стан емоційно-вольової саморегуляції. Використовувалися методи бесіди, педагогічного спостереження, опитування.

Визначалися рівні розвитку навчально значущих функцій (за визначенням В.О.Липи) та пізнавальних процесів, які відіграють важливу роль в опануванні грамоти, техніки читання і письма, грамотності письма і мовлення, розвитку логічного мислення, від яких залежить успішність опанування усіма навчальними предметами. З'ясування рівня розвитку навчально значущих функцій передбачало виявлення стану розвитку фонематичних процесів, мови і мовлення дитини, координації рухів в системі "око-рука", обсягу зорового сприймання. Вивчення рівня розвитку пізнавальних процесів охоплювало стан сформованості уявлень про предмети довкілля, рівень аналізу та синтезу, порівняння, узагальнення, концентрації уваги, стан пам'яті. Було використано різноманітні методи дослідження: бесіда, тестування, вивчення продуктів діяльності учня (малюнків), опитування. Зібрані дані заносились до протоколів, після чого робився їх якісний аналіз.

Результати констатуючого дослідження показали переважно низькі рівні розвитку школярів з ДЦП на початковому етапі навчання (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл дітей індивідуального навчання з ДЦП
за рівнями психофізичного розвитку

Показники	Кількість дітей у %, віднесених до наступних рівнів:		
	I рівень, достатній	II рівень, середній	III рівень, низький
Загальний фізичний та психомоторний розвиток	2,0	12,0	86,0
Підготовленість руки до письма	3,0	14,0	83,0
Психологічна підготовленість	6,0	19,0	75,0
Розвиток навчально значущих функцій	8,0	16,0	76,0
Розвиток пізнавальних процесів	15,0	19,0	66,0

Як бачимо, у незначній кількості дітей визначено I рівень психофізичного розвитку. Лише 2% має достатній фізичний та психомоторний розвиток, незначне відставання у розвитку загальної та дрібної моторики, стереогнозу, мовленнєвої моторики, соматичну стабільність; 3% учнів – задовільну підготовленість руки до письма, яка виявляється у правильному утриманні ручки, написанні букв, слів; 6% – добре сформовану психологічну підготовку до навчально-пізнавальної діяльності, що виявляється у бажанні бути учнем, адекватній та організованій поведінці, вмінні спілкуватися з дорослим, долати труднощі, керувати власними емоціями; 8% учнів має достатньо розвинені навчально значущі функції, а саме сформованість фонематичних уявлень, мови і мовлення без порушень, чітку координацію в системі „око-рука”, достатньо повний обсяг зорового сприймання; 15% – достатній рівень розвитку пізнавальних процесів, про що свідчать власні усвідомлені судження, здатність до аналізу та синтезу, порівняння, узагальнення, високої

концентрації уваги, швидкої наукуваності, добре розвинена словесно-логічна пам'ять поряд із іншими видами пам'яті.

Можна передбачити, що кількість дітей, психофізичний розвиток яких відповідає достатньому рівню, збільшиться за умов спеціальної організації навчально-виховного процесу, застосування ефективних засобів, методів навчання з урахуванням форм ДЦП, збереженого потенціалу та здібностей кожної дитини.

До II (середнього) рівня віднесено 12% учнів за фізичним та психомоторним розвитком, 14% – підготовленістю руки до письма, 19% – психологічною підготовленістю, 16% – розвитком навчально значущих функцій, 19% – розвитком пізнавальних процесів. Діти, у яких визначено середній рівень психофізичного розвитку, мають відставання у фізичному розвитку, підготовці руки до письма, психологічній підготовленості, пізнавального розвитку. Виявлений недорозвиток усіх параметрів обумовлений недостатньою корекційною роботою в умовах сім'ї.

Найбільшу кількість дітей віднесено до III рівня за основними показниками, зокрема: 86% – за фізичним та психомоторним розвитком, 83% – підготовленістю руки до письма, 75% – психологічною підготовленістю, 76% – розвитком навчально значущих функцій, 66% – розвитком пізнавальних процесів. У цих дітей виявлено значні відставання у психофізичному розвитку, які обумовлені не тільки тяжкістю ураження, а й відсутністю спеціальної корекційно-розвивальної роботи.

Отримані результати дозволяють більш конкретно охарактеризувати особливості дитини, її можливості та певні закономірності розвитку. Зокрема, рівні розвитку за вищевказаними показниками (табл. 1) виявляються в більшості випадків неоднозначними. У дітей з ДЦП може бути III (низький) рівень загальної фізичної та психомоторної підготовленості до навчання, але I (високий) рівень розвитку навчально значущих функцій та II (середній) рівень пізнавального розвитку. Це говорить про те, що не всі психофізичні можливості дитини реалізовані і має місце значний потенціал розвитку. І, навпаки, у дитини з високим I рівнем фізичного розвитку може бути III рівень психологічної та пізнавальної підготовленості до навчання, що може свідчити про низький інтелектуальний розвиток. Отже, отримані нами результати виявили неоднорідність контингенту учнів з ДЦП. Вони мають складні поєднання різних порушень рухової, пізнавальної, мовленнєвої сфер.

Виявлені рівні допомагають вибору стратегії навчально-виховної та корекційно-реабілітаційної діяльності вчителя для конкретної дитини, кола тих чи інших адекватних засобів психолого-педагогічної та лікувально-профілактичної допомоги.

У третьому розділі – „Спеціальна організація корекційного навчального процесу дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах сім'ї” – представлено характеристику організаційно-педагогічних умов індивідуального навчання, результати впровадження їх у процесі експериментального дослідження, корекційну спрямованість занять, освітню реабілітацію учнів, проаналізовано за допомогою спеціального тестування результативність їхнього навчання.

З метою вивчення ефективності умов індивідуального навчання, можливостей їх застосування, було проведено тривале експериментальне дослідження на базі спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату №15 м. Києва для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Для цього було здійснено теоретичний аналіз організаційно-педагогічних умов навчання, проаналізовано нормативні документи і досвід практики реалізації індивідуального навчання в країнах дальнього та ближнього зарубіжжя, досвід організації індивідуального навчання в спеціальних загальноосвітніх школах-інтернатах впродовж 2000-2002 років, проведено бесіди, анкетування вчителів та вивчення інноваційних технологій навчання цієї категорії дітей.

Виходячи з результатів вивчення цих питань нами було виділено три блоки нерозривно пов'язаних організаційно-педагогічних умов: **організаційний, дидактичний та корекційно-реабілітаційний**, без дотримання яких неможлива ефективна реалізація навчально-реабілітаційного процесу, розвиток особистості на основі врахування психофізичних особливостей та пізнавальних можливостей дітей з ДЦП (табл.2).

Організаційно-педагогічні умови індивідуального навчання дітей з ДЦП		
Організаційний блок	Дидактичний блок	Корекційно-реабілітаційний блок
Дотримання порядку зарахування учня до школи	Розробка індивідуальної програми навчання	Вивчення психофізичних можливостей учня
Призначення кваліфікованого вчителя індивідуального навчання	Забезпечення доступності змісту навчального матеріалу можливостям учнів	Розробка програми корекційно-реабілітаційного супроводу дитини
	Застосування адекватних методів, прийомів, видів роботи	
Організація навчального середовища	Застосування своєрідної структури уроку	Психологічна допомога учневі та його батькам
Створення команди фахівців для співпраці	Емоційне насичення занять	Попередження фізичного та розумового перевантаження учня
Залучення батьків, їх педагогічна просвіта	Забезпечення зворотного зв'язку в системі „вчитель-учень-вчитель”	Використання продуктивних ідей кондуктивної педагогіки ерготерапії, арт-терапії тощо

Зміст цих організаційно-педагогічних умов зумовлювався результатами теоретичного аналізу проблем організації індивідуального навчання, вивченням практики навчання дітей з ДЦП в умовах сім'ї, власними передбаченнями щодо використання інноваційних корекційно-реабілітаційних заходів і методик. Передбачалось, що ці умови забезпечать чітку організацію навчально-корекційного процесу в умовах сім'ї, сприятимуть покращенню психофізичного стану учнів та якості їхнього навчання в цілому. Вони передбачають гнучку систему адаптації навчальних програм до психофізичних можливостей кожної дитини, варіативність різноманітних методів, прийомів, видів індивідуальної роботи з учнем, забезпечуватимуть ефективність спеціальної організації індивідуального навчання і створюватимуть сприятливий ґрунт для очікуваного позитивного результату.

Саме ці блоки організаційно-педагогічних умов було застосовано нами у процесі експериментального індивідуального навчання учнів початкових класів Київської загальноосвітньої школи-інтернату №15 впродовж 2002–2005 років, результати якого порівнювалися з досягненнями учнів контрольної групи.

У педагогічному експерименті брало участь 60 учнів. У процесі експериментального навчання широко застосовувались адаптовані особистісно орієнтовані технології, зокрема: методика кондуктивної педагогіки для дітей з ДЦП А.Петью з використанням ерготерапії та арт-терапії; адаптована методика комплексної реабілітації за О.М.Мастюковою та корекційна методика Р.Д.Бабенкової з розвитку підготовленості руки до письма, розвитку сенсорних функцій в цілому. Навчання учнів контрольної групи здійснювалося традиційно.

Після детального вивчення особливостей учнів, які навчаються в умовах сім'ї, визначення рівнів їхнього психофізичного розвитку, було розроблено **методику корекційного впливу**, перед і після застосування якої проведено **спеціальне тестування** з основних навчальних предметів,

співставлення результатів якого могло свідчити про обсяг та якість засвоєного кожним з учнів навчального матеріалу під впливом традиційної та експериментальної методики.

Процес впровадження експериментальної методики будувався відповідно до розроблених в дефектології наступних основних принципів:

- індивідуальний підхід до навчально-виховного процесу з урахуванням причин, ступеня і характеру психофізичних порушень учня;
- особистісно орієнтований підхід до навчання учня;
- підготовка до створення зони найближчого розвитку учня.

Корекційна робота базувалася також на врахуванні структури первинних порушень, вторинно пов'язаних з ним відхилень, а також збережених функцій і компенсаторних можливостей учнів з ДЦП.

Учнів, яким властива нерівномірність пізнавальних функцій, дисгармонійність інтелектуального розвитку, об'єднує насамперед тяжкість ураження рухової сфери. Через це в експериментальній методиці було визначено конкретні напрями роботи, спрямовані на поліпшення психофізичного розвитку та психолого-педагогічну допомогу. Однак засоби здійснення корекційного впливу варіювалися залежно від виявлених показників рівня психофізичного розвитку учня. Зміст корекційної роботи з учнями індивідуального навчання, хворими на ДЦП, полягав у наступному:

- розвитку рухової сфери;
- розвитку сенсорних функцій;
- розширенні і уточненні уявлень про навколишнє середовище;
- розвитку пізнавальної діяльності;
- корекції мовленнєвого розвитку;
- психокорекції емоційно-особистісного розвитку учня.

Корекція рухової сфери учня передбачала: здійснення ортопедичного режиму; проведення корекційних вправ у спеціально облаштованому вдома спортивному куточку; підтримку рухової активності впродовж усіх занять; залучення батьків до спільного проведення комплексу фізичних вправ.

Одним з важливих корекційних завдань є сенсорний розвиток учнів з ДЦП, який цілеспрямовано формує вищі психічні функції (мислення, мовлення, пам'ять). Тому корекційну роботу з учнем було спрямовано на вдосконалення стереогнозу, кінестетичного, слухового, зорового сприймання, розвиток просторових та часових уявлень.

Корекційна робота передбачала також систематичне збагачення знань, уявлень учнів про природні явища, рослинний і тваринний світ, працю людей, суспільні події тощо, розвиток уміння порівнювати, розпізнавати, узагальнювати, оцінювати. Для цього застосовувалися різноманітні засоби підтримки позитивного настрою та мотивації, зокрема:

- використання під час спостережень саме тих предметів і явищ, до яких учень виявляв найбільший інтерес;
- обговорення ситуації, яка привертала увагу дитини;
- закріплення активного та пасивного словника учня;
- активізацію спроб узагальнення вивченого та ін.

Пізнавальна діяльність учнів індивідуального навчання формувалася і коригувалася, насамперед, у процесі взаємодії з навколишнім середовищем. Адже саме в діяльності удосконалюються всі пізнавальні процеси, відбувається інтелектуальний розвиток учня. На необхідність активізації пізнавальної діяльності дітей з психофізичними порушеннями наголошували Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, Н.Ф.Тализіна, О.А.Леонтьєв, І.Д.Бех, С.Д.Максименко, В.М.Синьов та інші видатні вчені-психологи. З цією метою в системі корекційно-розвивальних засобів нами широко застосовувалися різноманітні дидактичні ігри, ігрові та спеціально створювані навчальні ситуації. Застосування дидактичних ігор супроводжувалося демонстрацією необхідної кількості малюнків, таблиць, карток, різних іграшок, натуральних предметів тощо. Ці матеріали мали привабливий вигляд з точки зору кольорової гамми, образності, чіткості, точної відповідності реальним об'єктам. При цьому створювалася атмосфера не лише зацікавленості, а й психічного стану задоволення, релаксації, на що вказують й психологи А.К.Маркова, А.Г.Лідерс, О.Л.Яковлева та ін.

Робота з поліпшення мовленнєвого розвитку учня в процесі індивідуального навчання передбачала комплексну взаємодію логопеда, лікаря, вчителя, учня та батьків. У цьому полягає одна з важливих умов успішного індивідуального навчання. Комплексне обстеження мовлення забезпечило виявлення особливостей артикуляційного апарату та звуковимови учня, стану фонематичних процесів, лексичних та граматичних уявлень, зв'язного мовлення, рівень розвитку слухового самоконтролю.

В експерименті активно застосовувалися продуктивні методи корекції емоційного стану учня, визнані сучасною психологією: психогімнастика, сюжетно-рольові ігри, гра-драматизація, неструктуровані ігри, арт-терапія, групові рухливі ігри, рекомендовані психологами і психотерапевтами О.І.Захаровим, В.В.Золотоверх, І.І.Мамайчук, Р.В.Овчаровою, М.І.Чистяковою та ін. Вказані засоби давали можливість попередити емоційний дискомфорт, створити позитивну мотивацію на уроці, підтримувати на належному рівні активність і самостійність учня, формувати вміння довільно спрямовувати увагу на власні емоційні відчуття, наслідувати вираження емоцій за зразком, розуміти емоційні стани інших людей, саморегулювати власну поведінку.

Отже, корекційна методика індивідуального навчання була спрямована на комплексну допомогу учневі з ДЦП в усуненні виявлених недоліків психофізичного розвитку, що сприяло якісному засвоєнню навчального матеріалу. Застосовувані засоби корекційного впливу варіювалися залежно від виявлених показників психофізичного стану конкретного учня.

Освітньо-реабілітаційний процес експериментального індивідуального навчання як один із напрямів загальної комплексної реабілітації (медичної, соціально-психологічної, педагогічної) здійснювався з урахуванням рівнів психофізичних особливостей і пізнавальних можливостей учнів. Розроблена нами оригінальна методика вивчення психофізичного розвитку учнів з ДЦП забезпечила виявлення саме в комплексі їхніх психофізичних показників, описаних у конкретних еталонах-рівнях, і надійне підґрунтя для корекційно-розвивального та освітньо-реабілітаційного процесу. На цій основі було здійснено доцільне структурування змісту індивідуальної програми з основних навчальних предметів; відбір адекватних психофізичним можливостям учня методів, прийомів, засобів і видів роботи для систематичного навчання; розробку своєрідності структури уроку; визначення прийомів вчасного отримання зворотнього зв'язку; спеціальної взаємодії в системі „учень-вчитель-батьки”, що допомогло практично реалізувати всі названі вище блоки організаційно-педагогічних умов.

Однак успішність індивідуального навчання учнів з ДЦП за цих умов ускладнюється наявністю у них значних утруднень, які стримують їхнє просування в процесі особистісного розвитку та навчання. Отож, ця категорія дітей потребує кваліфікованого психолого-педагогічного супроводу. У зв'язку з цим основними напрямками освітньої реабілітації учнів з ДЦП у процесі індивідуального навчання було обрано: формування початкових математичних знань та умінь (В.В.Тарасун, Т.Д.Ілляшенко, А.Г.Обухівська, М.В.Іпполітова, О.М.Мастюкова); оволодіння навичками письма (Р.Бабенкова, І.В.Чорна), подолання мовленнєвого недорозвитку та опанування навичок читання (Н.В.Симонова, Н.С.Жукова, О.М.Мастюкова, Т.Б.Філічова). Виявлені труднощі саме з цих напрямів визначили спрямування корекційно-реабілітаційного супроводу.

Помітно активізувалася участь батьків у корекційно-реабілітаційному процесі. Вони брали участь у розробці індивідуальних програм навчання та комплексної корекційно-реабілітаційної роботи, були учасниками навчально-виховного процесу.

Одним з найважливіших показників ефективності індивідуального навчання є оцінювання кінцевих результатів роботи, порівняння рівнів психофізичного розвитку дітей до і після корекційного навчання. Для цього в кінці року проведено контрольне вивчення рівня психофізичного розвитку дітей за методикою констатуючого дослідження на базі Київської та Бориславської спеціальних шкіл-інтернатів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. Було обстежено 60 учнів початкових загальноосвітніх класів. Експериментальну групу складало 30 учнів індивідуального навчання, контрольну групу – 30 учнів індивідуального навчання, які не навчалися за нашою методикою. Таким чином, у ході експериментального індивідуального навчання було здійснено вивчення психофізичного розвитку учнів, реалізовано нові підходи до навчання з основ наук цієї категорії дітей, розроблено засоби корекційно-реабілітаційного супроводу. Учителі та команда фахівців відмічають покращення всіх показників моторного, психічного, інтелектуального та освітнього рівнів готовності учнів до шкільного навчання.

Дотримання визначених нами організаційно-педагогічних умов індивідуального навчання учнів з ДЦП, спрямованих насамперед на психолого педагогічний супровід якісного засвоєння ними програмового матеріалу, дозволив виявити ефективність експериментального навчання на матеріалі аналізу їхніх досягнень з основних предметів – української мови, читання і математики.

Результати спеціального тестування на початку 2001-2002 навчального року свідчили про наявність в учнів експериментальної групи переважно низького рівня знань з усіх навчальних предметів. Це було обумовлено, з одного боку, недосконалою початковою підготовкою або взагалі її відсутністю в дошкільний період, з іншого – наявністю у дітей складних психофізичних порушень, характерних для дітей з ДЦП. Труднощі мали місце в засвоєнні знань і навичок з усіх предметів одночасно. Однак, після проведеного корекційного навчання, яке тривало впродовж двох навчальних років (2002-2003 і 2003-2004), рівень знань учнів помітно покращився. На підвищення рівня навчальних досягнень учнів вочевидь вплинули застосовані засоби корекції психофізичного розвитку, спеціальна організація навчально-виховного та корекційно-реабілітаційного процесу, активне залучення батьків до цього процесу, постійна підтримка пізнавального інтересу учнів до отримання знань і позитивних результатів своєї діяльності.

Результати контрольного тестування дітей експериментальної та контрольної груп з математики на заключному етапі подано на рисунку 1.

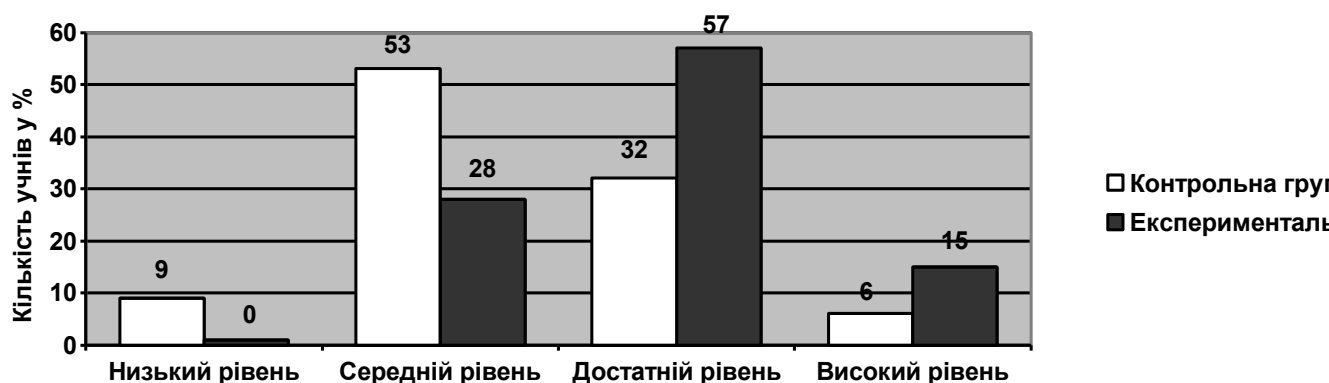

Рис. 1. Результативність навчання математики учнів експериментальної та контрольної груп на заключному етапі.

Аналіз представлених даних на заключному етапі продемонстрував вищі показники успішності з математики учнів експериментальної групи, ніж контрольної. Дітей з низьким рівнем в експериментальній групі не виявлено.

Кількість учнів, віднесених до достатнього та високого рівня значно переважає над кількістю дітей контрольної групи. Отже, в результаті корекційного навчання виявлено позитивну динаміку в засвоєнні знань та успішності учнів експериментальної групи з математики.

Успішність виконання тестів з української мови (рис.2) в учнів експериментальної групи теж вища порівняно з контрольною групою: збільшилася кількість дітей, віднесених до високого (на 8%) та достатнього (на 23%) рівнів, а середнього зменшилася на 21%. Дітей з низьким рівнем в експериментальній групі теж не виявлено, хоча серед контрольної їх залишилося 10%. Отже, можна констатувати кращі результати в засвоєнні знань з української мови в учнів, які навчалися за експериментальною методикою.

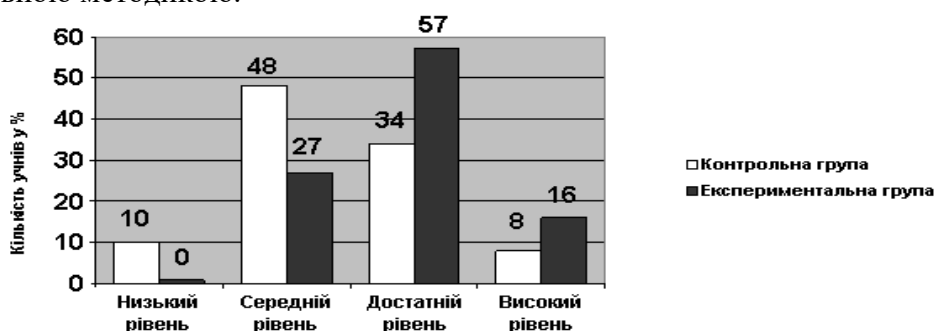

Рис. 2. Результативність навчання української мови учнів

експериментальної та контрольної груп на заключному етапі

Експериментальна група також успішніше опанувала навичками читання, порівняно з контрольною. Більшу кількість дітей віднесено до достатнього (на 17%) та високого (на 16%) рівнів, меншу – до середнього (на 24%) та низького (на 9%) рівня. Отже, в цілому прослідковується значне покращення якості читання в результаті двох років експериментального навчання.

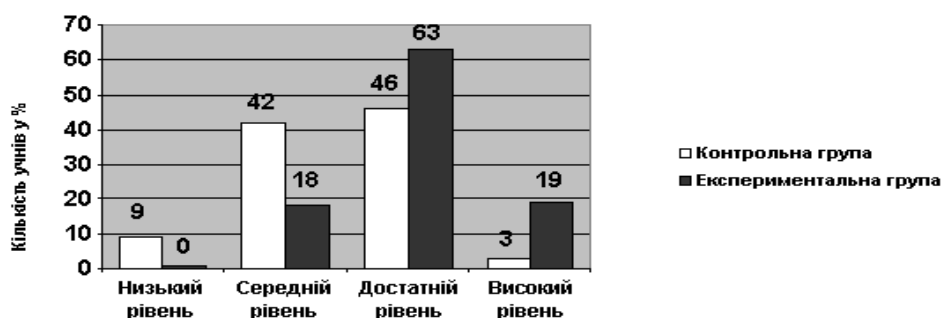

Рис. 3 Результативність навчання читання учнів

експериментальної та контрольної груп на заключному етапі

Використання індивідуальної корекційної методики в підготовці дітей з ДЦП до навчання та в процесі початкового навчання сприяло покращенню показників їх психомоторного, психологічного, пізнавального розвитку. Зокрема, в учнів значно розвинулись пізнавальні процеси (сприймання, увага, пам'ять, мислення, мовлення), сформувались вмотивоване ставлення до навчально-практичної діяльності, вольові зусилля, усвідомлення власних можливостей, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення.

Подальший аналіз успішності навчальної діяльності засвідчив, що діти, не зважаючи на складні порушення і труднощі, засвоюють навчальний матеріал на високому, достатньому та середньому рівні, як і решта учнів, які навчалися в умовах спеціальної школи. Результати тестування довели міцність їхніх знань та умінь з програмового матеріалу після корекційного навчання.

Проведене нами дослідження психофізичного стану учнів з ДЦП дозволило виявити системний характер психофізичних порушень і залежність від них якості опанування навчальних предметів. Було встановлено, що несформованість рухових, сенсорних, психічних функцій впливає на опанування всіма предметами у початковій школі. Через це здійснювалась постійна підтримка пізнавальної активності для реалізації збережених можливостей у засвоєнні змісту індивідуальної корекційно-реабілітаційної програми.

На основі врахування особливостей психофізичних порушень учнів було визначено основні напрями корекційної роботи при індивідуальному навчанні, які полягали в наступному:

- комплексне обстеження учнів командою фахівців, яке забезпечує своєчасне виявлення порушень, обумовлених ними труднощів у навчанні та варіант змісту індивідуальної корекційної програми;
- корекційний супровід учнів командою фахівців;
- своєчасне виявлення і усунення несприятливих умов розвитку учнів індивідуального навчання з метою запобігання проявів навчальних утруднень;
- застосування інноваційних технологій в процесі корекції та поліпшення ефективності навчання учнів.

Експериментально доведено, що попередньо визначені організаційно-педагогічні умови корекційного індивідуального навчання забезпечують комплексну психолого-педагогічну допомогу учням впродовж всієї початкової ланки спеціальної освіти і на наступних етапах. Дотримання цих умов засвідчило позитивні результати учнів у процесі навчання. Таким чином, успішна організація індивідуального навчання в умовах сім'ї зумовлюється варіативним змістом навчання і виховання з урахуванням психофізичних особливостей учнів, адаптації державних вимог до їх можливостей, а також забезпеченням організаційних, дидактичних і корекційно-реабілітаційних умов. Вони сприяють гнучкій адаптації навчальних програм до психофізичних можливостей кожної дитини, визначенню варіативності різноманітних методів, прийомів, видів

індивідуальної роботи з учнем, спеціальній організації індивідуального навчання, забезпечують сприятливий ґрунт для очікуваного позитивного результату.

Проведене нами дослідження дозволяє зробити наступні **висновки**:

1. На основі аналізу науково-теоретичної літератури і досвіду навчально-виховної та корекційно-розвивальної роботи спеціальних шкільних закладів для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату виявлений значний інтерес дослідників і практиків до пошуку шляхів піднесення ефективності організації індивідуального навчально-реабілітаційного процесу на основі врахування психофізичних особливостей і пізнавальних можливостей цих учнів. Питання організації індивідуального навчання учнів з ДЦП, специфіки опанування ними знаннями і навичками, визначення характеру і причин труднощів навчальної діяльності, їх запобігання не знайшли в спеціальній літературі достатньої науково-дидактичної і методичної реалізації.

2. В практиці роботи спеціальних шкіл-інтернатів виявлено значні прогалини в організації індивідуального навчання учнів: роз'єднаність зусиль всіх його учасників; неоднозначне розуміння шляхів і засобів подолання труднощів учнів у навчанні; надання їм необхідної корекційно-реабілітаційної допомоги. Між тим комплексна система педагогічних, психологічних, корекційно-реабілітаційних заходів спроможна найбільш повно попередити виникнення вторинних порушень у розвитку дітей з важкими фізичними вадами. Тому визначається потреба у спеціальній розробці організаційно-педагогічних умов індивідуального навчання, яке б повною мірою забезпечило якісне навчання і оптимальну підготовку до інтеграції дитини з порушенням опорно-рухового апарату в соціум.

3. Розроблено і експериментально доведено ефективність застосування в процесі спеціальної організації індивідуального навчання цієї категорії учнів трьох важливих блоків умов:

- **організаційного**, що передбачає дотримання порядку зарахування учнів; призначення кваліфікованого і досвідченого вчителя індивідуального навчання, спроможного організувати навчальне середовище в домашніх умовах і здійснити навчальний і корекційно-реабілітаційний процес за участю команди фахівців, активного залучення батьків;

- **дидактичного**, що включає добір доступного змісту навчального матеріалу та його доцільне структурування в індивідуальній програмі; вибір адекватних можливостям учня методів, прийомів, засобів і видів роботи для систематичного його навчання; своєрідність структури уроку; вчасне отримання зворотнього зв'язку; спеціальну взаємодію в системі „учень-вчитель-батьки”;

- **корекційно-реабілітаційного**, що включає корекційно-реабілітаційний супровід навчання дитини на основі психофізичних можливостей кожного учня; психологічну допомогу учневі та його батькам; різні форми викладу навчальної інформації з метою захисту учнів від фізичного та розумового перевантаження; застосування елементів інноваційних технологій кондуктивної педагогіки, ерготерапії та арт-терапії.

Дотримання цих умов забезпечує ефективність стратегії корекційно-реабілітаційного супроводу процесу навчання та його організації для досягнення якості засвоєння знань і навчальних досягнень учнів з основ наук.

4. Проведене нами дослідження психофізичного стану учнів з ДЦП дозволило виявити недостатній рівень сформованості пізнавального, психологічного, психомоторного компонентів психофізичного розвитку як головної причини труднощів засвоєння ними основ наук.

5. Теоретично обґрунтовано та експериментально апробовано методику корекційного впливу, яка базується на комплексному підході до аналізу психофізичних порушень у дітей з ДЦП та враховує рівні сформованості психічних функцій, забезпечує зниження декомпенсуючого впливу вторинних відхилень і активізацію компенсаторних пристосувань, а також систему корекційно-реабілітаційного супроводу учнів з ДЦП, які навчаються в домашніх умовах. Впроваджено в практику індивідуального навчання елементи інноваційних методик (кондуктивної педагогіки, ерготерапії, арт-терапії, сенсорного розвитку).

6. Визначено основні принципи корекційного навчання дітей з ДЦП в умовах сім'ї: особистісно орієнтоване навчання; врахування психофізичних особливостей учнів; раціональна організація розумової та фізичної діяльності, спрямованої на попередження втомлюваності, створення атмосфери доброзичливості та психологічної безпеки; оцінювання динаміки розвитку учня з урахуванням попередніх етапів його розвитку; стимулювання розумового й емоційного

розвитку дитини з опорою на психічний стан радості, спокою, розкнутості; залучення батьків до навчально-виховного процесу.

7. Доведено, що успішна реалізація корекційного індивідуального навчання позитивно впливає на підвищення успішності учнів початкових класів з основних навчальних предметів: української мови, читання, математики. Проведене спеціальне тестування учнів засвідчило якість та достатній обсяг засвоєних знань і умінь, а також відіграло діагностичну роль.

8. Результати експериментального впровадження спеціальної організації індивідуального навчання та індивідуально-корекційної методики переконливо довели, що в умовах корекційно-реабілітаційного супроводу і комплексного впливу на психофізичний розвиток дітей з ДЦП відбувається успішне формування їхньої підготовленості до опанування основ наук. Це засвідчили результати формуючого етапу дослідження. Переважна більшість учнів експериментальної групи досягла достатнього та середнього рівня психофізичного розвитку, що забезпечило успішне засвоєння навчальних предметів згідно Державного стандарту.

Наше дослідження може стати поштовхом для застосування діагностичних методик, спрямованих на якомога раннє виявлення психофізичних відхилень у дітей з ДЦП, з метою розробки на їх основі індивідуальних програм корекції та якісного навчання дітей зі складними і тяжкими порушеннями психофізичного розвитку.

Основний зміст дослідження **відображено в таких публікаціях:**

1. Чеботарьова О.В. Методичні рекомендації щодо організації та проведення індивідуального навчання вдома учнів, які мають вади у фізичному та психічному розвитку. – К., ТОВ „ЛДЛ”. – 2000. – 32 с.

2. Чеботарьова О.В. Програма з основ безпеки життєдіяльності для учнів I-X допоміжних класів спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату для дітей з наслідками поліомієліту та церебральним паралічем. – К., 2002. – 20с.

3. Чеботарьова О.В. Організація індивідуального навчання дітей із порушеннями опорно-рухового апарату // Дефектологія. – 2003. – №4. – С.19-22.

4. Чеботарьова О.В. Методика вивчення стану психофізичної готовності дітей з ДЦП до навчання // Дефектологія. – 2004. – №2. – С.15-17.

5. Чеботарьова О.В. Особливості графічних навичок дітей з ДЦП, засоби їх розвитку та корекції // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Науково-методичний збірник. – Вип. 5.– К.: Наук. світ, 2004. – С. 321-326.

6. Чеботарьова О.В. Особливості здійснення індивідуального навчання в домашніх умовах // Дефектологія. – 2004.– №4. – С.14-17.

7. Чеботарьова О.В. Корекційна спрямованість індивідуального навчання дітей із ДЦП // Дефектологія.– 2005. – №2. – С.28-30.

8. Чеботарьова О.В. Корекційно-розвивальна спрямованість навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах сім'ї // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – Вип. 6.– К.: Наук. світ, 2005. – С.219-222.

9. Чеботарьова О.В. Роль навчально значущих функцій в системі реабілітації учнів індивідуального навчання з ДЦП // Реабілітація дітей з особливостями психофізичного розвитку: сучасність і перспективи: Матеріали I Кримської конференції. – Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2005. – С. 253-256.

Чеботарьова О.В. Організаційно-педагогічні умови індивідуального навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Інститут спеціальної педагогіки АПН України, Київ, 2005.

Дисертація присвячена актуальній проблемі організації корекційного індивідуального навчання молодших школярів з ДЦП в умовах сім'ї. В дисертації систематизовано наукові здобутки теорії та практики індивідуального навчання цієї категорії учнів. Реалізовано авторську методику вивчення стану психофізичного розвитку молодших школярів з ДЦП.

Зміст корекційної роботи з учнями індивідуального навчання, хворими на ДЦП, охоплював розвиток рухової сфери, сенсорних функцій, розширення і уточнення уявлень про навколишнє середовище, розвиток пізнавальної діяльності, корекцію мовленнєвого розвитку, психокорекцію емоційно-особистісного розвитку учня.

Охарактеризовані рівні та особливості психофізичного розвитку учнів, які навчаються в умовах сім'ї. Визначено організаційно-педагогічні умови індивідуального навчання, дотримання яких забезпечує корекційно-реабілітаційний супровід, навчання і розвиток учнів. Встановлено, що реалізація організаційного, дидактичного та корекційно-реабілітаційного блоків системи організаційно-педагогічних умов умов продуктивно впливає на ефективність навчального процесу та поліпшення стану психофізичного розвитку учнів.

Ключові слова: порушення опорно-рухового апарату, дитячий церебральний параліч, індивідуальне навчання, психофізичний розвиток, корекційно-реабілітаційний супровід.

Чеботарёва Е.В. Организационно-педагогические условия индивидуального обучения детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Институт специальной педагогики АПН Украины, Киев, 2005.

Исследование посвящено актуальной проблеме организации индивидуального обучения детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата в условиях семьи. Результаты констатирующего этапа исследования позволили выявить особенности психофизического развития младших школьников с церебральными параличами, обучающихся по индивидуальной форме, которые усложняют процесс усвоения ими основ наук. Реализована авторская методика изучения психофизического развития младших школьников с ДЦП, которая включала исследование физического и психомоторного развития, психологической подготовленности, развитие учебно значимых функций и познавательного развития.

На основании проведенного исследования выделены организационно-педагогические условия индивидуального обучения детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата. К ним относятся три основные блока условий: организационные, дидактические и коррекционно-реабилитационные. Их соблюдение обеспечивает как специальную организацию индивидуального обучения, так и ожидаемый эффект.

Коррекционная методика индивидуального обучения включала развитие у учащихся двигательной сферы, сенсорных функций, расширение и уточнение представлений об окружающей среде, развитие познавательной деятельности, коррекцию речевого развития, психокоррекцию эмоционально-личностного развития. При этом использовались элементы инновационных технологий кондуктивной педагогики, эрготерапии и арт-терапии, адаптированные методики комплексной реабилитации и коррекционной методики по подготовке руки ребенка с ДЦП к письму, развития сенсорных функций, продуктивные методы коррекции эмоционального состояния.

Учебно-реабилитационный процесс индивидуального обучения как одно из направлений комплексной реабилитации (медицинской, социально-психологической, педагогической) осуществлялся с учётом психофизических особенностей и познавательных возможностей учеников. На этой основе было осуществлено целесообразное структурирование содержания индивидуальных программ по основным учебным предметам; отбор адекватных психофизическим возможностям ученика методов, приёмов, средств и видов работы; разработка своеобразной структуры урока; взаимодействия в системе "ученик-учитель-родители" и т.д. Результаты исследования могут быть использованы в практике коррекционной работы в специальных школах-интернатах, в учебно-реабилитационных центрах, в процессе разработки образовательных и коррекционных программ для детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата.

Ключевые слова: нарушение опорно-двигательного аппарата, детский церебральный параліч, индивидуальное обучение, психофизическое развитие, коррекционно-реабилитационное сопровождение.

Chebotaryova E.V. Organizing-pedagogical conditions of individual education of children with cerebral palsies. – Manuscript.

The dissertation for degree of candidate of pedagogical sciences on a speciality 13.00.03 – correctional pedagogy. The Institute of special pedagogics of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kiev, 2005. The dissertation is devoted to actual problem of individual education of children with cerebral palsies. Results of constatative reseach have allowed reveal particularities of mental and physical development of younger students with cerebral palsies, that are trained by the individual form. Author have realized strategy of studying of mental and physical development of younger students with cerebral palsies, included reseach of physical and mental-moving development, psychological preparation, development of functions, that are significant for studying and cognitive development. On the grounds of conducting research are chosen organizing and pedagogical conditions of individual educating of children with cerebral palsies. Author determines three main blocks of organizing, didactic and rehabilital conditions. Their observance ensures special organization of individual educating, and expected correction and developping effect.

Keywords: breach supporting-motor device, cerebral palsy, individual education, mental and physical development, organizing and pedagogical conditions.